

ԱՌԻԴԻՏԸ ՈՐՊԵՍ ԲԱՆԿԱՅԻՆ ՌԻՍԿԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԵՎ ՓՄՁ-ՆԵՐԻ ԿԱՐԿՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐԵԼԱԿՄԱՆ ԱՆՅՐԱԺԵՇՏ ԳՈՐԾՈՆ ԳՅՈՒՄ

ՏԻԳՐԱՆ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

Ֆինանսական ճգնաժամը, որը հարվածեց համաշխարհային տնտեսությանը 2000-ականների վերջին, և որի հետևանքները զգալի են մինչև այժմ, հիշեցնում է վարկային ռիսկերի առողջ կառավարման սկզբունքների և գործընթացների կարևորության մասին: Բանկային ռիսկերի կառավարումը ներառում է ռիսկերի բացահայտումը, որոնց առնչվում է բանկը իր բիզնես գործունեության ընթացքում, և դրանց արդյունավետ դեկավարումը՝ հնարավոր կորուստները նվազեցնելու կամ վերացնելու նպատակով¹: Ընդհանուր առմամբ, ռիսկը հնարավոր կորուստներ կրելու կամ հավելյալ օգուտներ ստանալու հավանականության առկայությունն է²: Բանկային ռիսկերը կարելի է դասակարգել հետևյալ կատեգորիաների՝ արտաքին միջավայրի ռիսկեր, կառավարման ռիսկեր, մատուցման ռիսկեր և ֆինանսական ռիսկեր: Վերջինս պայմանավորված է բանկի հաշվեկշիկ կառավարմամբ: Այդ ռիսկերն են վարկային, իրացվելիության, արտարժույթային, տոկոսային և կապիտալի ռիսկերը³: Բանկային վերահսկողության բազելյան կոմիտեի սահմանմամբ վարկային ռիսկը այն հավանականությունն է, որ վարկառուն չի կարողանա կատարել ստանձնած պարտավորությունները⁴: Վարկային ռիսկը գործընկերոջ անկարողության, ցանկության բացակայության կամ անպարտաճանաչության հետևանքով ֆինանսական պարտավորությունը չկատարելու պատճառով գումար կորցնելու հավանականությունն է:

Բանկերում վարկային ռիսկի կառավարումը ներառում է ռիսկերի բացահայտման, վարկառուների վարկունակության գնահատման, հավանականության մեթոդով ռիսկերի չափման, ռիսկերի կառավարման մեթոդների կիրառման և ռիսկերի մոնիտորինգի փուլերը⁵: Վարկավորումը բանկերի հիմնական գործառույթն է, իսկ վարկառուների վարկունակության ճշգրիտ գնահատումը մշտապես եղել է հաջող վարկավորման միակ եղանակը և բանկային ռիսկերի կառավարման կարևորագույն գործառույթներից մեկը: Վերլուծության պահանջվող մեթոդը տարբեր է կախված վարկառուներից և վարկավորման տարբեր տեսակներից:

¹ Տե՛ս **Amalendu Ghosh**, *Managing risks in commercial and retail banking*, Singapore, 2012, էջ 223:

² Տե՛ս **Joel Bessis**, *Risk Mangement in Banking*, London, 2002, էջ 32:

³ Տե՛ս **Բ. Ասատրյան**, Բանկային գործ: Ուսումնական ձեռնարկ, 2004, էջ 389:

⁴ Տե՛ս «Principles for the Management of Credit Risk», Basel Committee on Banking Supervision, 2000:

⁵ Տե՛ս **Шаталова Е. П., Шаталов А. Н.** Оценка кредитоспособности заемщика в банковском риск-менеджменте. М., 2012, էջ 5:

Վարկային վերլուծությունը իրականացվում է նախքան ընկերություններին վարկ տրամադրելը: Վարկային վերլուծության չափը կախված է պահանջվող վարկի տեսակից և ծավալից, ընկերության հետ ապագա հնարավոր համագործակցությունից, վարկի ապահովությամբ և հնարավոր վարկառուի հետ հարաբերություններով: Ընկերության վարկային դիմումը գնահատելիս անհրաժեշտ է ստանալ առևտրային և վարկային տեղեկատվություն, ուսումնասիրել վարկառուի ֆինանսական դրությունը, խորհրդակցել իրավաբանների հետ և այլն⁶:

Ֆինանսական հաշվետվությունների վերլուծությունը, ներառյալ գործակիցների վերլուծությունը, վարկային ռիսկերի կառավարման կարևորագույն մեխանիզմներից է:

Վարկառուի իրական միջավայրը հասկանալու համար բանկիրներին անհրաժեշտ է մեծ քանակությամբ տեղեկատվություն, ուստի ֆինանսական հաշվետվությունները թեպետ չեն կարող ծառայել որպես վարկային որոշումներ ընդունելու տեղեկատվության միակ աղբյուր, այնուամենայնիվ չափազանց կարևոր են: Պատճառն այն է, որ վարկային որոշումները հիմնված են իրական արժեքների վրա, որոնցից է, օրինակ, ակտիվների՝ կանխիկ դրամական միջոցների ներհոսք ապահովելու ունակությունը, մինչդեռ ֆինանսական հաշվետվությունները պարունակում են պատմական տեղեկատվություն: Այլ կերպ ասած՝ ընկերության ընթացիկ ֆինանսական վիճակը արտահայտող մի քանի թարմ տվյալներ պարունակող փաստաթղթեր ավելի կարևոր են վարկատուների համար, քան լավ և ճշգրիտ կազմված, սակայն արդեն հին ֆինանսական հաշվետվությունները: Սակայն այսօրվա վարկավորման բարդ միջավայրում, որ հիմնված է նաև հաշվապահական հաշվառման ստանդարտների վրա, ֆինանսական հաշվետվությունների օգտակարության ու արժանահավատության հարցում աուդիտորների դերի կարևորությունը անհնար է թերագնահատել: Աուդիտորները այժմ շատ ավելի մեծ պատասխանատվություն են կրում ֆինանսական հաշվետվությունների օգտակարությունը խթանելու գործում՝ պայմանավորված վերջին տարիների մի քանի կորպորատիվ սկանդալներով⁷:

Ֆինանսական հաշվետվությունները պետք է ճշմարիտ, հստակ և ամբողջությամբ ներկայացնեն վարկառուի տնտեսական, ֆինանսական և գործառնական վիճակը: Միևնույն ժամանակ շատ կարևոր է, որ վարկատուները ճիշտ հասկանան, ընկալեն և վերլուծեն ֆինանսական հաշվետվություններում ներկայացված տեղեկատվությունը: Ստորև ներկայացված են այն հիմնական և գլխավոր կետերը, որոնց վարկատուները պետք է ուշադրություն դարձնեն ֆինանսական հաշվետվությունները վերլուծելիս:

1. Արդյո՞ք անկախ աուդիտորական եզրակացությունում առկա է կարծիքի ձևափոխում: Աուդիտորական կարծիքի ձևափոխման տեսակ-

⁶ Տե՛ս **Andrew Fight**, Credit risk Management, Oxford, 2004, էջ 2:

⁷ Տե՛ս **Morton Glantz**, Managing Bank Risk: An Introduction to Broad-base Credit Engineering, 2002, London, էջ 7:

ներն են՝ ձևափոխված կարծիքը, բացասական կարծիքը և կարծիքից հրաժարումը: Աուդիտորական կարծիքի ձևափոխման հիմքերը բազմատեսակ են, և դրանցից յուրաքանչյուրը կարող է տարբեր կերպ ազդել վարկառուի վարկունակության գնահատման գործընթացի վրա:

2. Ֆինանսական հաշվետվությունների պատրաստման հիմունքները: ՀՀ-ում ֆինանսական հաշվետվությունները սովորաբար պատրաստվում են ֆինանսական հաշվետվությունների միջազգային ստանդարտների (ՖՀՄՍ) հիման վրա՝ սկզբնական արժեքի հիմունքով: Կախված հաշվառման սկզբունքներից՝ տարբերվում են եկամուտների և ծախսերի ճանաչման սկզբունքները: Հաշվապահական հաշվառման միջազգային ստանդարտների խորհուրդը թողարկել է «Փոքր-միջին կազմակերպությունների ֆինանսական հաշվետվությունների միջազգային ստանդարտը» (այսուհետ՝ «ՓՄԿ-ների ՖՀՄՍ»), որը 230 էջից բաղկացած փաստաթուղթ է և մշակված է բավարարելու ՓՄՁ կարիքները, որոնք կազմում են աշխարհի ընկերությունների 95%-ը⁸: Անհրաժեշտ է մանրամասն ուշադրություն դարձնել հասույթի, ֆինանսական գործիքների, հիմնական միջոցների, պարտավորությունների և վճարների գծով պահուստների, ճանաչման սկզբունքների և չափանիշների վրա:

3. Ֆինանսական հաշվետվություններին կից ծանոթագրությունները: Ծանոթագրությունները պարունակում են պատմողական նկարագրություններ կամ տեղեկատվություն ֆինանսական հաշվետվություններում ներկայացված չմանրամասնեցված հոդվածների, ինչպես նաև այն հոդվածների մասին, որոնք չեն բավարարում այդ հաշվետվություններում առկա ճանաչման չափանիշները⁹: Ծանոթագրությունները ֆինանսական հաշվետվությունների բաղկացուցիչ մասն են, սակայն հաճախ համարվում են փոքր-ինչ տեխնիկական և «տպված մանր տառերով»: Սակայն ծանոթագրությունների միջոցով հաշվապահները բացահայտում են էական տեղեկատվություն, որը բանկիրներին հնարավորություն է տալիս գնահատելու վարկառուի ֆինանսական դրությունը և ներկայացված տեղեկատվության որակը: Մասնավորապես, ծանոթագրությունները տեղեկատվություն են տրամադրում սպասվող կամ մոտալուտ դատավարությունների, հաշվապահական հաշվառման քաղաքականության սկզբունքների և գնահատումների, առողջ և անառողջ գործունեության ոլորտները ցույց տվող սեզմենտների, ինչպես նաև գործունեության ոլորտով պայմանավորված առանձնահատկությունների վերաբերյալ¹⁰:

4. Աուդիտորի փոփոխությունը: Բանկիրները կցանկանան իմանալ այն պատճառները, որոնց հետևանքով փոխվում են ընկերության աուդիտորները: Դեկավարությունը որպես փոխելու հիմնական պատճառ կարող է նշել աուդիտորական բարձր վճարները, սակայն պատճառները կարող են լինել տարբեր, օրինակ՝ շահերի բախումը կամ անորակ ծանոթագրությունները, աուդիտորների և դեկավարության տարբեր կարծիքները բա-

⁸ Տե՛ս <http://www.ifrs.org/IFRS-for-SMEs/Pages/IFRS-for-SMEs.aspx>

⁹ Տե՛ս «IFRS for SMEs», IASB, point 8.1:

¹⁰ Տե՛ս Morton Glantz, նշվ. աշխ., էջ 71:

ցահայտումների և մոտեցումների վերաբերյալ:

5. Ստեղծագործ հաշվապահություն (creative accounting):

Այսպես է կոչվում հաշվապահության ցանկացած մեթոդ, որը գերազնահատում է հասույթը և թերազնահատում ծախսումները: Բանկիրների տեսանկյունից դա «քող» է՝ թաքցնելու գործառնական իրական արդյունքները ընկերության վարկային կայունությունը երկարաձգելու և ներդրողներին շփոթության մեջ գցելու նպատակով: Ստեղծագործ հաշվապահության վառ օրինակն է խոշորագույն կորպորացիաների ֆինանսական արդյունքների վերանայումը աուդիտորների կողմից¹¹:

Չնայած «Հաշվապահություն» մասնագիտության միջազգային զարգացմանը՝ գոյություն ունի փորձի և գիտելիքների միանմանության պակաս: Ֆինանսական հաշվետվությունների վրա հիմնվելիս բանկիրներին անհրաժեշտ է հաշվի առնել ոչ միայն աուդիտորական ընկերության աուդիտորական լիցենզիայի առկայությունը, այլև ավելի շատ տեղեկություններ ունենալ աուդիտորական ընթացակարգերի վերաբերյալ՝ ընդհուպ մինչև աուդիտորների հետ դեմ առ դեմ հանդիպումը:

Վարկառուների վարկունակության գնահատման բաղկացուցիչ մասն է գործակիցների վերլուծությունը: Թեև վերջին տարիներին գործակիցների վերլուծությունը իր տեղը մասամբ զիջել է դրամական միջոցների հոսքերի վերլուծությանը՝ պայմանավորված այն մեկնաբանություններով, որ գործակիցների վերլուծությունը կատարվում է պատմական ֆինանսական տեղեկատվության վրա և չի արտահայտում ընկերության ընթացիկ ֆինանսական վիճակը, գործակիցների վերլուծությունը նույնպես զարգացում է ապրել և ունի իր ակնհայտ առավելությունները: Մասնավորապես, այն կարող է օգտակար լինել միտումները վերլուծելիս, երբ համեմատվում են տարբեր տարիների վիճակագրությունները: Այդ դեպքում պետք է օգտագործվեն առնվազն երեք տարվա ֆինանսական հաշվետվությունները: Ավելին, գործակիցների վերլուծությունը ուղղակիորեն առնչվում է վարկային ռիսկի գնահատմանը, որը իրականացվում է հետևյալ երեք ուղղություններով.

- Գործակիցների վերլուծությունը կարող է օգտակար տեղեկություններ տրամադրել ընկերության «առողջական վիճակը» գնահատելիս: Մաթեմատիկական տարբեր մոդելներում օգտագործվում են մեծ թվով գործակիցներ, որոնցից յուրաքանչյուրին վճարունակության վերջնական գործակիցը կազմելու համար տրված է կշռման առանձին գործակից,

- Գործակիցների վերլուծությունը կարող է օգնել գնահատելու ընկերության շահութաբերությունը և ֆինանսական կառուցվածքը՝ համեմատելով նույն ոլորտում գործող մրցակիցների ցուցանիշները: Այս մեթոդը հնարավորություն է տալիս վեր հանելու ընկերությանը կամ գործունեության տվյալ ոլորտին բնորոշ արտառոց երևույթները,

- Գործակիցների վերլուծությունը կարող է օգնել բանկին բարելավելու վարկային ռիսկի կառավարումը՝ վարկային պայմանագրում ներա-

¹¹ Տե՛ս Morton Glantz, նշվ. աշխ., էջ 79:

ռելիզի հատուկ պայմաններ՝ ֆինանսական կովենանտներ¹²: Ֆինանսական գործակիցները շատ հաճախ են օգտագործվում որպես ֆինանսական կովենանտներ, և գործակիցների վերլուծությանը ձեռք բերված գիտելիքները կարող են օգտագործվել արդյունավետ ֆինանսական կովենանտներ սահմանելիս¹³:

Ֆինանսական հաշվետվությունների վերլուծությունը շատ կարևոր է նաև բանկերի կողմից ընկերությունների ապագա դրամական հոսքերի կանխատեսման տեսանկյունից: Դրամական միջոցների հոսքերի կառավարումը ներառում է ֆինանսական և տեխնիկական այնպիսի մեթոդների լայն շրջանակ, որոնք կանխատեսում են ընկերության ապագա տնտեսական վիճակը:

Այսպիսով, բանկերը ֆինանսական հաշվետվությունները լայնորեն օգտագործում են վարկային որոշումներ կայացնելիս և վարկային ռիսկերը ղեկավարելիս, ինչպես նաև հնարավոր վարկառուների վարկունակությունը գնահատելիս, իսկ աուդիտը ծառայում է որպես տեղեկատվական ռիսկի նվազեցման աղբյուր:

ՀՀ-ում գործում է բանկային ռիսկերի կառավարման արդյունավետ մեխանիզմ: Բանկերում կան ռիսկերի կառավարման դեպարտամենտներ կամ բաժիններ, իսկ ռիսկերի կառավարման մեխանիզմները կարգավորվում և վերահսկվում են Կենտրոնական բանկի կողմից:

ՓՄՁ վարկեր տրամադրելիս ՀՀ բանկերում ուսումնասիրության համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի ցանկը հիմնականում միանման է և ներառում է իրավաբանական ու ֆինանսական տարբեր փաստաթղթեր՝ վարկային գործարքի շրջանակներում վարկավորման նպատակը հավաստող փաստաթղթեր (պայմանագրեր, համաձայնագրեր, վճարման հանձնարարականներ և պահանջագրեր, հաշիվ-ապրանքագրեր, ակտեր և այլն), ֆինանսական հաշվետվություններ՝ համաձայն ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության կողմից հաստատված ձևերի, վերջին հաշվետու ժամանակահատվածի համար՝ հաստատված հարկային տեսչության կողմից, հարկային պետական ծառայությունից տեղեկանքներ պարտք ու պահանջի վերաբերյալ, կառավարչական հաշվետվություններ բանկի կողմից սահմանված ձևով, այլ բանկերից ստացված գործող ֆինանսավորման/վարկերի վերաբերյալ տեղեկատվություն (գործող վարկային, գրավի, երաշխավորության պայմանագրերի պատճեններ, մարումների գրաֆիկ և գրավադրված զույքի ցանկ), այլ բանկերում հաշիվների առկայության դեպքում՝ հաշվի քաղվածքներ բոլոր հաշիվների վերջին տասներկու ամիսների շրջանառության և մնացորդների վերաբերյալ, ըստ դեբիտորների և կրեդիտորների՝ անվանացանկը, մարման ժամկետները և գրաֆիկը, ի-

¹² Ֆինանսական կովենանտները վարկային պայմանագրի հատուկ պայմաններ են՝ բովանդակելով վարկառուի պարտավորվածությունը՝ վարկի մարման ժամանակահատվածում պահպանելու գործունեության որոշակի սահմանափակումներ, օրինակ՝ ընկերության գործունեությունը արտահայտող այնպիսի գործակցի, ինչպիսին է պարտքի գործակիցը, թույլ չտալ բարձրանալ որոշակի սահմանից, որը ամրագրված է վարկային պայմանագրով:

¹³ Տե՛ս Andrew Fight, նշվ. աշխ., էջ 156:

րացման/մատակարարման պայմանագրեր, հայտ-պատվերներ, հաշիվ-ապրանքագրեր, վաճառքների կանոնավոր գործընթացը հաստատող այլ փաստաթղթեր, կանխատեսվող մուտքերը և հնարավոր ծախսերը, պահանջվող ժամանակահատվածի համար աուդիտորական հաշվետվություն (առկայության դեպքում) և այլն¹⁴:

Այսպիսով, կարող ենք եզրակացնել, որ ՀՀ-ում աուդիտորական հաշվետվությունը ՓՄՁ վարկ ստանալու համար պարտադիր պահանջվող փաստաթուղթ չէ, առանց որի վարկի դիմում-հայտը չի ընդունվի. այն շատ բանկերի կողմից նույնիսկ չի պահանջվում, իսկ մյուսներն էլ ընդունում են միայն առկայության դեպքում: Միևնույն ժամանակ բանկերը պահանջում են ՀՀ պետական եկամուտների կոմիտեի կողմից հաստատված հաշվետվություններ, որոնք կազմված չեն ՖՀՄՍ ստանդարտներով, ինչպես նաև չեն ներառում ՖՀՄՍ հաշվետվություններին կից ծանոթագրություններ: Մինչդեռ այն տեղեկատվությունը, որը ներառվում է ՖՀՄՍ համաձայն կազմված ֆինանսական հաշվետվություններում, բանկերը պահանջում են որպես առանձին տեղեկատվություն:

Մենք արդեն համառոտ ներկայացրել ենք այն տեղեկատվությունը, որը բանկերը կարող են ստանալ ֆինանսական հաշվետվությունների վերլուծությունից:

Այժմ ներկայացնենք մեր առաջարկությունները՝ միևնույն ժամանակ վերլուծելով առկա դժվարությունները և սահմանափակումները:

ՀՀ բանկերում վարկային ռիսկերի կառավարման և վարկառուների վարկունակության գնահատման համար անհրաժեշտ է լայնորեն օգտագործել ըստ աուդիտի միջազգային ստանդարտների ներկայացված աուդիտորական եզրակացությունները, այսինքն՝ գրավի վրա հիմնված վարկավորումից անցում կատարել ապագա վարկառուի ֆինանսատնտեսական գործունեության վերլուծության վրա հիմնված վարկավորման որոշումների: Ի տարբերություն խոշոր ընկերությունների՝ ՓՄՁ-ները շատ հաճախ ունեն սահմանափակ հնարավորություններ վարկի համար անհրաժեշտ գրավ ապահովելիս: Ֆինանսատնտեսական գործունեության վրա հիմնված վարկավորումը հնարավորություն կտա մասամբ կամ ամբողջությամբ հրաժարվելու գրավի միջոցով ռիսկերի ապահովագրությունից: Մյուս կողմից՝ բանկերը, վստահելով աուդիտորական եզրակացություններին և հիմնվելով ֆինանսական հաշվետվությունների վրա, կարող են էականորեն նվազեցնել վարկային որոշումներ կայացնելու նպատակով անհրաժեշտ տեղեկատվություն հավաքելու համար ծախսվող ռեսուրսները: Ավելին, որպես ռիսկերի կառավարման շարունակական մեխանիզմ՝ բանկերը կարող են լայնորեն օգտագործել նաև վարկային պայմանագրերում ներկայացված ֆինանսական կովենանտները: Իրենց հերթին, ՓՄՁ-ները հնարավորություն կունենան ստանալու վարկային միջոցներ առանց գրավի, որի շնորհիվ էապես կբարձրանա ՓՄՁ-ների համար վարկերի հասանելիությունը:

¹⁴ Տե՛ս <http://www.vtb.am/corp/credit/Cank210812.pdf>, <http://www.ameribank.am/userfiles/file/List%20of%20doc%20corp.pdf>

Միևնույն ժամանակ բանկերը պետք է վստահ լինել, որ եթե ընկերությունը ստացել է դրական աուդիտորական եզրակացություն, ապա նրա ֆինանսական հաշվետվությունները իրականում զերծ են էական խեղաթյուրումներից: Ինչպես հայտնի է, ՀՀ տարածքում աուդիտորական գործունեության ոլորտում վերահսկողություն իրականացնող մարմինը ֆինանսների նախարարությունն է, որի կանոնադրության համաձայն՝ նախարարության նպատակներից և խնդիրներից է աուդիտորական գործունեության լիցենզիայի պահանջների կատարման նկատմամբ վերահսկողությունը: Այս ոլորտում գործունեություն իրականացնող լիցենզավորված անձանց կողմից օրենսդրության և այլ օրենքների ու իրավական ակտերի պայմանների, պահանջների կատարման նկատմամբ հսկողությունը իրականացնում է ֆինանսների նախարարության աշխատակազմի աուդիտորական գործունեության հսկողության տեսչությունը (այսուհետ՝ տեսչություն): Տեսչության կողմից հսկողությունն իրականացվում է տեղում կատարվող ստուգումների և (կամ) ուսումնասիրությունների միջոցով. հայտնաբերված խախտումների հիման վրա կիրառվում են պատասխանատվության միջոցներ՝ ՀՀ օրենսդրությանը համապատասխան¹⁵: Տեսչության կանոնադրությունը և կառուցվածքը հաստատվել է ՀՀ կառավարության 2010 թ. մարտի 4-ի նիստի որոշմամբ: Ստուգումներն իրականացվում են ՀՀ կառավարության 2013 թվականի փետրվարի 7-ի ՀՀ ֆինանսների նախարարության աշխատակազմի աուդիտորական գործունեության հսկողության տեսչության կողմից իրականացվող աուդիտորական գործունեության մասին նորմատիվ իրավական ակտերի պահանջների կատարման հսկողության ստուգաթերթի հիման վրա: Խիստ կարևորվում է, որ տեսչությունը խստորեն վերահսկի աուդիտորական գործունեությունը: Այս ուղղությամբ արդեն կատարվել են որոշակի քայլեր: Ըստ հրապարակված վիճակագրության՝ տեսչության կողմից 2013 թ. իրականացվել է 8 ստուգում, 2012 թ.՝ ոչ մի, իսկ 2011-ին՝ 3 ստուգում, ըստ ծրագրի՝ 2014 թ.-ին պլանավորվում է ստուգումներ իրականացնել 9 աուդիտորական ընկերություններում: 2013 թ. ստուգումների հետևանքով դադարեցվել են «Էկոնոմիկս աուդիտ» և «Էն-աուդիտ» ՍՊԸ-ների՝ աուդիտորական ծառայություններ իրականացնելու լիցենզիաները: Հայտնաբերվել են այնպիսի լրջագույն խախտումներ, ինչպիսիք են ֆինանսական հաշվետվությունների աուդիտի արդյունքում տրամադրված աուդիտորական եզրակացություններ կազմելը աուդիտի ստանդարտներին ոչ համապատասխան աուդիտ անցկացնելու վերաբերյալ, աուդիտի ստանդարտներով սահմանված կարգով աուդիտների չփաստաթղթավորումը, որը, սակայն, չի ազդել աուդիտորական եզրակացությունների ձևի և բովանդակության վրա¹⁶: Հատկանշական է այն հանգամանքը, որ այս երկու կազմակերպությունների կողմից աուդիտի են ենթարկվել խոշոր ընկերությունների 94 ֆինանսական հաշվետվություններ՝ 2012 թ. ֆինանսական տարվա համար, որը կազմում է ՀՀ-ում պարտադիր աուդիտի ենթակա ընկերությունների մոտ

¹⁵ Տե՛ս <http://minfin.am/index.php?cat=152&lang=1>

¹⁶ Տե՛ս <http://minfin.am/index.php?cat=152&lang=1>

10%-ը, իսկ աուդիտի ենթարկված ընկերությունների մոտ 17%-ը: Ակնհայտ է, որ այս հանգամանքը էականորեն նվազեցնում է ֆինանսական հաշվետվություններում ներկայացված տեղեկատվության արժանահավատության աստիճանը, ինչպես նաև վստահությունը աուդիտորական ընկերությունների նկատմամբ:

Աուդիտորական գործունեության գործընթացը ՀՀ-ում դեռևս հեռու է արդյունավետ լինելուց, քանի որ ստվերային մեծ շրջանառությամբ ընկերությունները աուդիտը ընկալում են որպես ձևականություն և դրա իրականացման համար դիմում են փոքր աուդիտորական ընկերություններին, որոնք հաճախ նույնիսկ փոխկապակցված են լինում իրենց հետ և որոշակի գումարի դիմաց տալիս են դրական աուդիտորական եզրակացություն: Մյուս կողմից՝ խոշոր և հեղինակավոր աուդիտորական ընկերությունների համար չափազանց բարձր ռիսկ է ստվերային մաս ունեցող կազմակերպության աուդիտը, քանի որ չարաշահումների բացահայտման դեպքում այսպիսի ընկերությանը տրված դրական աուդիտորական եզրակացությունը կարող է խիստ բացասականորեն ազդել աուդիտորական ընկերության գործարար հեղինակության վրա ոչ միայն ՀՀ-ում, այլև աշխարհում: Փաստորեն ստացվում է, որ վատահամբավ խոշոր ընկերությունները դիմում են սեփական հեղինակության համար չանհանգստացող և որևէ պատասխանատվություն չկրող աուդիտորական ընկերություններին, որոնք որոշակի գումարի դիմաց նրանց տալիս են դրական եզրակացություն, որի հետևանքով իրավիճակը տնտեսությունում որակապես չի փոխվում: Տնտեսությունում որակական փոփոխություններ կլինեն այն ժամանակ, երբ ընկերությունները կզգան նոր և հատկապես արտասահմանյան ներդրումների կարիք, կամ բանկերը կսկսեն ուշադրություն դարձնել աուդիտորական եզրակացության որակին: Տնտեսավարողների նման վարքագիծը հասկանալի է, քանի որ եթե զարգացած շուկաներում աուդիտն ինքնին բխում է բիզնեսի շահերից և օգնում ներդրողներ ներգրավել, ՀՀ-ում դրա կարիքը թերևս չի զգացվում, և որակյալ աուդիտը շատերին միայն խանգարում է:

Մեր կարծիքով, աուդիտորական գործունեության որակի ապահովման համար շատ կարևոր է ՀՀ կառավարության կողմից աուդիտորական ընկերությունների «կարճ ցուցակի» ընդունումը, որոնց կվստահվի աշխատել խոշոր ընկերությունների հետ: «Կարճ ցուցակը» ենթադրում է առավել կարևոր գործընթացներում սահմանափակ թվով ընկերությունների ներգրավվածություն: Այն կարող է ունենալ ավելի սահմանափակ կիրառություն. մասնավորապես, բանկերը կարող են վարկային հայտերը ընդունելիս որպես անհրաժեշտ փաստաթուղթ հանդիսացող պահանջ ներկայացնել միայն այն աուդիտորական ընկերությունների եզրակացությունը, որոնք ընդգրկված են «կարճ ցուցակում»: Այս ցուցակում առաջարկվում է ընդգրկել աշխարհի աուդիտորական և խորհրդատվական շուկայում գերիշխող «Մեծ քառյակի» ընկերությունները, որոնք գործունեություն են ծավալում ՀՀ-ում, ինչպես նաև աշխարհի 10 խոշորագույն խորհրդատվական և աուդիտորական ընկերություններից «Գրանթ Թորնթոնը» (Grant

Thornton), «Բեյքեր Թիլլի Արմենիան» (Baker Tilly), «Բի-Դի-Օ Արմենիան» (BDO), որոնք նույնպես աշխատում են ՀՀ-ում: Նշվածները աշխարհահռչակ և ճանաչված ընկերություններ են, որոնք ունեն աշխատանքի իրենց մեթոդներն ու մոտեցումները, հատուկ ուսուցում անցած անձնակազմը, իրենց աշխատանքում կիրառում են հատուկ ծրագրեր: Այս ընկերություններում գործող ներքին վերահսկողության մեխանիզմները, ստանդարտացումն ու գլոբալ մոտեցումը ծառայությունների բարձր որակի երաշխիք են, իսկ գործող ներքին ստուգումների համակարգը շատ ավելի խիստ և մանրամասն է, քան տեսչության կողմից իրականացվող ստուգումները: Առաջարկվում է շուկայում գործող շուրջ երեք տասնյակ մյուս ընկերություններից ցուցակում ընդգրկել միայն տեսչության կողմից մանրամասն և հանգամանալից ստուգումներ անցկացնելուց հետո, ընդ որում՝ այդ ստուգումները պետք է լինեն շարունակական:

Աուդիտորական գործունեության զարգացումը, աուդիտորական ընկերությունների նկատմամբ վստահությունը և աուդիտորական ծառայությունների որակի բարելավումը բազմակողմ գործընթաց են, որոնք պետք է ապահովեն ինչպես աուդիտորական ընկերությունները, վերահսկող մարմինները, այնպես էլ աուդիտորական ընկերությունների հաճախորդները:

Մենք անդրադարձանք և՛ աուդիտորական ընկերությունների, և՛ վերահսկող մարմինների գործառույթների կարևորությանը: Միևնույն ժամանակ հարկ ենք համարում նշել, որ աուդիտորական ընկերությունների հաճախորդների կողմից որակյալ ֆինանսական հաշվետվությունների պատրաստումը, ինչպես նաև աուդիտորական ստուգմանը պատրաստ լինելը որակյալ աուդիտի ապահովման կարևորագույն գործոն են: Այս տեսանկյունից խիստ կարևորվում են ընկերությունների ֆինանսական բաժինների գրագիտությունն ու պրոֆեսիոնալիզմը, ինչպես նաև ղեկավարության պատրաստակամությունը և աուդիտի ընթացակարգերի վերաբերյալ գոնե նվազագույն պատկերացում ունենալը: Ի տարբերություն խոշոր ընկերությունների, որոնք աուդիտորական ստուգումներ անցնելու համար շատ հաճախ ունեն և՛ փորձ, և՛ անհրաժեշտ գիտելիքներ, ՀՀ-ում ՓՄՁ-ների մեծ մասը ղեռնա պատրաստ չէ աուդիտորական ստուգումների և առանձնապես չի կարևորում դա: ՓՄՁ-ների համար աուդիտի կարևորությունը և առավելությունները բազմաթիվ են, սակայն ՀՀ-ում շատ անհրաժեշտ է ՓՄՁ շրջանում բարձրացնել աուդիտի և դրա կարևորության իրազեկության աստիճանը: Այս գործընթացը անհամեմատ կարագանա, եթե բանկերի կողմից վարկային հայտերում աուդիտորական եզրակացությունների պահանջի պարտադիր ներառում լինի: Այստեղ մեծ դեր կարող է խաղալ ՓՄՁ ՋԱԿ հիմնադրամը: 2014 թ. ՓՄՁ ՋԱԿ հիմնադրամի «ՓՄՁ սուբյեկտներին աջակցման ծրագրի» ուղղություններից (միջոցառումներից) են.

1. ՓՄՁ սուբյեկտներին գործարար, տեղեկատվական ու խորհրդատվական և ուսուցողական աջակցության ու հաշվապահական կենտրոնի գործունեության ապահովումը,

2. ՓՄՁ սուբյեկտներին ֆինանսական և ներդրումային աջակցությունը:

Առաջին ուղղության շրջանակներում հաշվապահական կենտրոնը հնարավորություն կտա ՓՄՁ սուբյեկտներին օգտվելու հաշվապահական հաշվառում վարելու և հարկային հաշվետվությունները մարելու մատչելի ծառայություններից: Նախատեսվում է նաև ուսուցողական ծրագրերի կազմակերպում ՓՄՁ աշխատակիցների համար:

Երկրորդ ուղղության շրջանակներում նախատեսվում է աջակցել ՓՄՁ-ներին, որպեսզի վարկային ռեսուրսները դառնան հասանելի: Աջակցությունը նախատեսվում է իրականացնել վարկային երաշխավորություններ տրամադրելու, ուղղակի և սեփական կապիտալով ֆինանսավորելու (նաև ՓՄՁ ՋԱԿ հիմնադրամի դուստր ընկերություն համարվող «ՓՄՁ ներդրումներ» ունիվերսալ վարկային կազմակերպության միջոցով) ու սկսնակ գործարարներին ֆինանսական աջակցություն տրամադրելու միջոցով¹⁷:

ՓՄՁ ՋԱԿ հիմնադրամը, ունենալով տեղեկատվական և մասնագիտական մեծ ռեսուրսներ, որպես կայացած կառույց, կարող է նպաստել ՓՄՁ շրջանում աուդիտորական գործունեության վերաբերյալ տեղեկատվության աճին: Ներկայումս ՓՄՁ ՋԱԿ հիմնադրամը կարևորում է հաշվապահական գիտելիքների կատարելագործումը, որը անուղղակիորեն նպաստում է աուդիտորական դաշտի զարգացմանը: Առաջարկվում է ՓՄՁ ՋԱԿ հիմնադրամի կողմից ձեռնարկել քայլեր, օրինակ՝ մասնավորապես դասընթացների կազմակերպում, տեղեկատվական թերթիկների բաժանում, որոնք կնպաստեն ՓՄՁ շրջանում աուդիտի վերաբերյալ իրազեկության աճին: Դա իր հերթին կօգնի ՓՄՁ ՋԱԿ հիմնադրամին նաև իրականացնելու վերը նշված երկու նպատակները, քանի որ աուդիտորական ստուգումները ենթադրում են ինչպես ստուգվող ընկերության հաշվապահության որակական բարելավում, այնպես էլ ֆինանսական թափանցիկության, հետևաբար նաև ֆինանսական ռեսուրսների հասանելիության աճ:

Որպես ՀՀ-ում ՓՄՁ աուդիտի զարգացման անհրաժեշտ գործոն կարևորում ենք նաև ՀՄԴ անդամ Հայաստանի հաշվապահների և աուդիտորների ասոցիացիայի (այսուհետ՝ ՀՀԱԱ) գործունեությունը, որը մասնագիտական մարմին է, և որի առաքելությունն է խրախուսել ՀՀ-ում գործող կազմակերպությունների ֆինանսական տեղեկատվության վստահելիությունը օգտագործողների, նաև ներդրողների շրջանում: ՀՀԱԱ-ի նպատակներն են աուդիտորական գործունեության որակի մոնիտորինգը, մասնագիտական որակավորումը, ԱՄՍ-ների, արժանահավատության այլ ստանդարտների, վարքագրքի, ՖՀՄՍ-ների, հանրային հատվածի հաշվապահական միջազգային ստանդարտների շարունակական թարմացումը և իրազեկումը: ՀՀԱԱ-ն ձգտում է կատարելագործել ՀՀ-ում գործող հաշվապահների և աուդիտորների մասնագիտական կարողությունները՝ որակավորման, շարունակական կրթության, մասնագիտական համալիր օժանդակության և որակի հսկողության, ինչպես նաև հաշվապահության և աուդի-

¹⁷ Տե՛ս «Աջակցություն փոքր և միջին ձեռնարկատիրության սուբյեկտներին» 2014թ. ծրագիր, ՀՀ կառավարություն, 2013:

տի պատվիրատուների հետ մշտական փոխադարձ կապի միջոցով¹⁸:

Այսպիսով, կարող ենք եզրակացնել, որ բանկերի համար աուդիտը բանկային ռիսկերի կառավարման կարևոր մեխանիզմ է, որ նվազեցնում է տեղեկատվական ռիսկը, սակայն ՀՀ-ում այս մեխանիզմը դեռևս կայացման փուլում է՝ պայմանավորված աուդիտորական ընկերությունների նկատմամբ թույլ վստահությամբ և աուդիտորական ընթացակարգերի վերաբերյալ անբավարար իրազեկությամբ: Առաջարկվում է ֆինանսական հաշվետվությունները օգտագործել որպես տեղեկատվության հիմնական աղբյուրներից մեկը՝ վարկունակության գնահատման և վարկային ռիսկերի նվազեցման նպատակով, ներդնել աուդիտորական ընկերությունների «կարճ ցուցակ»՝ աուդիտորական ընկերությունների նկատմամբ վստահության աճ ապահովելու համար, ընդլայնել և խստացնել տեսչության ստուգումների շրջանակը, ՓՄՁ ԶԱԿ հիմնադրամի և ՀՀԱԱ-ի միջոցով բարձրացնել ՓՄՁ շրջանում աուդիտորական գործունեության և ընթացակարգերի վերաբերյալ իրազեկվածության աստիճանը:

Բանալի բառեր – ՓՄՁ-ների աուդիտ, վարկունակության բարելավում, վարկային ռիսկ, ստեղծագործ հաշվապահություն, ֆինանսական կովենանտներ, ռիսկերի կառավարում, «կարճ ցուցակ», ֆինանսական տեղեկատվություն, ներդրումային աջակցություն, հսկողության ստուգաթերթ

ТИГРАН АВЕТИСЯН – Аудит как необходимый фактор управления банковскими рисками и повышения кредитоспособности МСП в РА. – Анализ финансовой отчетности, в том числе коэффициентов, – один из наиболее важных инструментов управления банковскими рисками и оценки кредитоспособности. В случае перехода от кредитных решений, основанных на анализе финансовой деятельности потенциального заемщика, к использованию аудиторских отчетов, выдаваемых на основе международных стандартов аудита, армянские банки получают возможность значительно сократить ресурсы, потребляемые на сбор информации, необходимой, чтобы принять кредитное решение. С другой стороны, доступность кредитов для МСП увеличится, так как заемщики смогут получить их без залога. В свою очередь, банки должны быть уверены в достоверности представленных им финансовых отчетов. Развитие аудиторских услуг – многосторонний процесс, который должны обеспечить аудиторские компании, контролируемые соответствующими органами.

Ключевые слова: аудит МСП, улучшение кредитоспособности, кредитный риск, творческий учет, финансовые ковенанты, управление рисками, “короткий список”, финансовая информация, инвестиционная поддержка, контрольный список

TIGRAN AVETISYAN – Audit as a Necessary Factor of Managing Banking Risks and Improving Creditworthiness of SMEs in RA. – The analysis of financial

---

¹⁸ Տե՛ս <http://aaaa.am/>

statements, including analysis of ratios, is one the most important tools in managing banking risks and assessing creditworthiness. In Armenian banks shifting from collateral-based lending decisions to lending decisions based on analysis of the financial performance of the prospective borrower by using the audit reports provided based on International Standards on Auditing, banks will have the opportunity to significantly reduce the consumed resources for the collection of necessary information for lending decisions. On the other hand, the credit availability of SMEs will increase, as they will have the opportunity to receive loans without providing a collateral. In turn, through the audit reports banks must have assurance on the reliability of the presented financial statements. Meanwhile, the development of audit, the reliability of the audit companies and the improved quality of audit services is a multilateral process, which should be provided by audit companies, supervising bodies and audit clients.

Key words: *Audit of SMEs, improvement of credit worthiness, credit risk, creative accounting, financial covenants, managing risks, "short list", financial information, investment support, control checklist*